

предлага много примери, когато елементи на даден жанр (или род) се зараждат и развиват донякъде — без това да стига до заличаване на жанровата специфика — в друг. Но ми се струва, че П. Данчев прекалено е абсолютизирал драматическия характер на Вапцаровата поезия, противопоставяйки категорично драматизма на повествователността (едва ли нехронологическото развитие на лирическите сюжети е сериозно основание тя да се отрича напълно); по-типично за Вапцаровата поезика според мен е напрежението между *наративност* и *драматизъм*, които при това си остават типично *лирически*...

Впрочем не само в този пункт трудът на П. Данчев провокира мисълта ни, кара ни да „продължаваме“ разсъжденията му, да се съгласяваме или да спорим със заключенията му. Бих могъл да посоча и други спорови въпроси — например малко абстрактното противопоставяне на „разговорността“ (като същностна черта на Вапцаровата поезика) и „мелодичността“, докато в същност става дума за разликата между два исторически обусловени тип лирика, за два етапа в развитието на нашата поезия (сам П. Данчев е доказал блестящо строгата структурна организираност на лириката на Вапцаров във фонетично и ритмо-интонационно отношение — а какво е в действителност „мелодичността“ на символистичната поезия, ако не фонетична и ритмо-интонационна организация, но от друг тип)...

Но ако се задоволим с придирчивите уточнения, рискуваме да не забележим главното: ученият съзнателно е избрал „отворения“ характер на тази част от труда си, акцентирал е върху главните черти на поезиката на Никола Вапцаров и е потърсил проекцията им в по-общ идейно-естетически аспект — например разсъжденията за *самобитността* като същностен белег на всяко голямо и новаторско дело. Не толкова изчерпателен и систематичен анализ на поезиката на Вапцаров, а актуалният смисъл на неговия творчески подвиг — това, струва ми се, е „свързващата“ както на тази част от изследването, така и въобще на „Преди и след разстрела“.

Достоев завършек на тази книга е главата „Поет на българския народ и на човечеството“. Тук често отправяното пожелание творчеството на българските писатели да се разглежда в световния литературен контекст до голяма степен е реализирано на практика; обито, по много точно са разглеждани онези особености на Вапцаровата лирика, които са синхронни с развитието на световната революционна поезия от 30-те и 40-те години до наши дни. По този начин световното значение на творчеството на Никола Вапцаров, неговият общочовешки характер са — както рядко се случва — не само декларирани, а *доказани* и анализирани.

Завършващи бележките си за „Преди и

след разстрела“ на Пенчо Данчев, искам още веднъж да подчертая онова, което отличава изследването му в разгърнатата панорама на нашето вапцароведение — този труд е своеобразно обобщение на постигнатото досега от литературната ни наука (обогатено, разбира се, и с личните открития на учения) и същевременно стимул за нови търсения.

Христо Стефанов

„УСКОРЕНО РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРАТА“ ОТ
ГЕОРГИ Д. ГАЧЕВ. С., „Наука и изкуство“, 1979

Твърде рядко литературоведската книга се радва на дълъг и активен живот сред читателите си. Обикновено научното прозрение (или поне заключение) бързо се включва в практиката и се превръща в някаква база за по-нататъшни изследвания и открития. Тогава тя може да се цитира, но това е само от уважение към точността и пълнотата на информацията. Ала книгата на съветския литературатор-българист Георги Гачев „Ускорено развитие на културата“ (първото издание е със заглавие „Ускоренно развитие на литературата“) вече двадесет години е сред най-ползуваните, най-споменаваните, най-коментирани възхваляваните или оспорваните книги в българистиката. Неговият „опит за теоретическа история на българската литература“ (според определението на Тончо Жечев) до голяма степен изпревари общото равнище на литературознанието у нас, което преди двадесет години не беше в състояние да направи онова, което Гачев стори с книгата си.

Книгата на Гачев систематизира литературата на Възраждането, но не нейните факти (или поне не само фактите), а преди всичко проблемите, които е трябвало да разрешава, и мотивите, които се е налагало да разработва. Така развитието на литературата и културата се свързва с развитието на обществото, с усъвършенстването на икономическата база и с усложняването на общественото съзнание. В този смисъл вече можем да говорим за поствъзходност във възходяща степен на литературното развитие в периода на Възраждането. Всяка следваща форма, всяко следващо явление е принципно по-сложно от предходното. Разбира се, не в художествения си вид, не като майсторство на изобразението и сила на внушението — а като усложняване на проблематиката, като въвеждане на нов тип литературни герои, като навлизане на нови мотиви и пр. Понякога тези неща трябва да се разделят, за да се видят в цялата им пълнота. Прав е Боян Ничев, който в книгата си „Увод в южнославянския реализъм“ (БАН, 1971), разграничавайки позицията си от тази на Гачев, много точно формулира принципа на научните изследвания на съветския лите-

рапор: „Гачев се интересува предимно от формите на човешкото мислене. ТойABELЯЗВА и обосновава три важни етапа в техния развой: религиозно мислене, разсъдъчно мислене и художествено мислене. При това художественото мислене за него е само форма на човешкото мислене, равнопоставена и съотносима с първите две. Тя още не значи естетическо съзнание и отношение към действителността и винаги задължително се осъществява в художествения облик. Тя още не изисква и не обезпечава един нов и друг свят, една втора естетическа „реалност“. Затова почти целият материал, който той разглежда, фактически стои извън границите на художествената литература.“ Тончо Жечев (Критически погледи, БП, 1971) отбелязва: „Всички хубави страни на неговата (на Гачев, б. м. — П. А.) книга се дължат на увлечението по верния в основата си тезис — своеобразието на явленията в този период от литературното ни развитие се определят от прекъснатата традиция и ускореното развитие на българската литература е един вече сложен и противоречив свят.“ Ето защо Паисий или Софроний могат да бъдат позначими като творци от Н. Бозвели, но последният отразява по-зрял, по-сложен период от историята на нацията. И Гачев е проследил постепенното натрупване на „количества“, раждащи в определен момент ново качество, което ще отговори на новите обществени процеси и нужди.

Интересното в случая с българската литература от онова време е, че липсва чистота в проявленията на отделните явления, липсва пълнота в протичането и очертана завършеност. Етапите, през които преминават големите европейски литератури и култури, само в недоразвит вид се изживяват и от българската литература, и то доста по-късно и за доста по-кратко време. Ала беда ли е това? Нашата литературна наука вече успя да надживее комплекса за малочисленост и доказва, че всяка литература има свой собствен път на развитие и само в известна степен (в основния модел, но не и в подробностите) се повтаря главният вариант. Т. е. важни са своеобразията, а не закономерностите. Гачев тържва по друг път: от закономерността към спецификата. Той непременно иска да види какво се повтаря, какво от познатия път на европейските култури ще бъде повторено от българската и доколко нашата литература е способна да надхвърли собствения си първоначален ръст. Аз намирам такъв подход за основателен, защото във всяко изследване си дължен да пристъпваш с критерий за някакво сравнение. Този критерий е само за първоначалното ползуване — после се налага да откриваш неповторимото и несравнимото. Гачев е успял и в двата случая, но аз отдавам предпочитанието си на успеха му в очертаването на основния развоен модел на възрожденската литературна традиция. Тук той е новатор, тук е неговият незаменим принос в изучаването не само на българската лите-

ратура, но и изобило на литератури от подобен тип, които трябва да догонват великите постижения на духа. Г. Гачев е теоретик, но той великолепно познава и борави с фактите и затова всички негови изводи и заключения звучат убедително и научно достоверно. Това естествено не означава, че не предизвикват възражения. Впрочем много бяха възраженията още при появата на първото издание, но ние не бива да искаме от една книга с ограничени задачи и цели да включва всичко, да решава всички проблеми, да задоволява всички претенции. По-важното е, че тя изпълни *своите* цели, които тогава (а и сега все още) бяха цели и на литературознанието ни, на обществознанието.

Рецензентите на първото съветско издание отбелязаха сполуките на Гачев в тълкуването на поезията на Н. Геров и в констатирането и изясняването на „Беронови комплекс“. Според мене той има подчертан принос в обясняването на такава интересна и богата личност в нашата история и култура, каквато е личността на Неофит Бозвели. За Бозвели има доста писано, биографията му е добре изучена, но пръв Гачев посочи мястото на възрожденския писател в цялата система от обществени и естетически явления и закономерности. „Неофит Бозвели (1780—1848) е фигура, преходна от стария тип писател към писателя-художник. В своето съзнание той е още пророк, говори от името на народа и бога, но той е вече и човек, личност, която излива в словото душата си, субективните си преживявания“ (с. 298). Въпреки че е неясно какво все пак трябва да разбираме под понятието „личност“ и дали е неуместно да говорим за „личности“ в почти цялата човешка история, констатациите на Гачев са верни. Бозвели е възлов момент, зъвършек на едни процеси и начинател на нови явления в българската литература и култура. Той доизвива постигнатото от предходниците му и полага нова традиция. И все пак „писател по неволя“ ли е Бозвели? По-скоро усещам, откогато разбирам значението, което Гачев влага в това определение, но ми се струва, че той доста осъвременява подхода си към Бозвели. В различните времена различни са били функциите на писателя и на литературата, за да бъдат еднакви мотивите за творчество. От гледна точка на моя литературен вкус аз също не бих нарекал Бозвели писател-художник, също бих констатирал липсата на „художествена мярка“, но отнесен във времето и задачите, които то е поставяло, както и към състоянието на литературата в България тогава, Бозвели е писател с неопценими заслуги, писател, който е не по-малко моштен и художествен от Найден Геров например. Но Найден Геров е изразител на друго време и на друго общество и художествено съзнание. Явно е, че у него има повече спонтанност, повече качества на съвременния творец, но това са резултатите вече на новия етап. Все пак не е възможен аб-

солютно обективен и безпристрастен „исторически“ подход, т. е. подход единствено от гледна точка на изследваното време. Може би дори такъв подход не е и нужен, защото никога няма да има смисъл от дистанцията, от отсяването на съзнателното от безспорното и вечното. Всеки изследовател е част от обществени и естетически условия, които го държат във властта си и оказват решаващото си влияние върху научните му резултати. Нещо повече, никога един европеец не може (а и навярно не бива) да подхожда към изкуството и културата на Азия например извън европейските си представи и норми. Кolkото и да се стреми да се превъплъти в изучавания обект, колкото и да се мъчи да се доближи до азиатския тип мислене и възприемане, той ще си остане европеец и за него европоцентристката схема ще бъде главният критерий за оценка. Кой ще сравнява с родното, със себе си. Бих нарекъл това културно-психологическа аберация. Всеки плаща дан на тази аберация. Аз като българин се съпротивявам на стремежа на Гачев да уеднакви всичко спрямо познатите му образци, у които е школувал, но той няма друг начин.

През 1964 г. Георги Гачев издаде само част от днешното българско издание на „Ускорено развитие на културата“. Сега той е включил няколко нови статии, писани след книгата и допълващи концепциите му за схемата и характера на българския литературен развой през Възраждането. Вижда се, че не само нашата литература се е развивала „ускорено“, тъй като цели векове тя е закъснявала по отношение на общия европейски литературен процес. „Ускорено“ се развиват и други „малки“ литератури, чийто път до някъде е сходен с нашия. Гачев доказва, че не само в периода на обуржоазяване на обществото, но и в по-късно време, когато се налагат и социалистически производствени отношения, се създават предпоставки за ускоряване и догонване. И сега за съвсем кратко време се изживяват литературни периоди, които в други условия са протичали векове. Но точно тук е нужно да направим и едно важно допълнение. В книгата си Гачев бегло споменава за външните влияния, способствували за „ускореното“ развитие на литературата и културата. Примерът с казахската литература и специално с Чингиз Айтматов е достатъчно доказателство за благотворното влияние на руската съветска и на другите европейски литератури. Същото важи и за нашата. Почти всички български писатели в една или друга степен, по един или друг начин са школували при големите майстори на словото и благодарение на това са успявали да излязат от кръга на домашното, домораслото, от кръга на книжовността, за да станат истински творци на своето време и на своя народ. Според мене Г. Гачев отделил твърде много място на „самозараждането“ и „самодвижението“ за сметка на външните подтици

в появата, функционирането и отмирането на дадено явление.

Книгата на Георги Гачев „Ускорено развитие на културата“ съдържа множество проблеми. Едни от тях са разработени по-подробно, други само са маркирани, но и в единия, и в другия случай той е на висота. Сигурно може да е пресилено да се поддържа все още тезата за саморазвитието на българската литература; да се приема абсолютно критерият за художественост като основен показател в развоя на литературата; може да отричаме една или друга постановка на Гачев, но не бихме отrekli, че книгата му даде нова насока в изучаването на българската литература изобщо, че постави началото на ново отношение към механизма на съществуването на тази литература. „Ускорено развитие на културата“ въоръжи литературоведа, откри му нов свят. Ето защо българското издание на тази книга лично аз възприемам не като възкресяване на една позната книга, а като потвърждение на нейната непреходност, като ярко събитие в днешната литературнокритическа продукция.

Панко Аичев

„ГЪОТЕ ЗА ЛИТЕРАТУРАТА И ИЗКУСТВОТО“

С. „Наука и изкуство“, 1979,
т. I — 712 с. и т. II — 520 с.

Появата на двутомното издание „Гьоте за литературата и изкуството“ (предговор, встъпителна студия и съставителство на Исак Паси, превел от немски Страшимир Джамджиев) е забележителна в много отношения. Гьоте е третият немски автор след Томас Ман и Лесинг, когото българските читатели ще опознаят като теоретик на изкуството. Тази страна от писателската му дейност все още не е представяна цялостно, макар че ранните кълнове на реценцията ни отпратят към 1890 г. Превеждани са спорадично откъси от „Максими и мисли“, отделни статии, извадки от романите „Сродни души“ и „Учебните години на Вилхелм Майстор“; сравнително по-голям интерес е проявяван към разговорите на Гьоте. Единствено книги от рода на „Й. П. Екерман“. Разговори с Гьоте през последните години на неговия живот. 1823—1832“ (С., 1966) и „Поезия и истина“ (С., 1976) дават представа за участието и реалния принос на Гьоте в създаването на съвременната нему духовна култура. С настоящите два тома библиотека „Естетика и изкуствознание“ — поредица на издателство „Наука и изкуство“ — предлага на читателите статии, рецензии, афоризми, части от природонаучни и художествени произведения и непубликувани места от литературното наследство на Гьоте. Това своеобразно съчетание от различни, понякога непривични форми на лите-